

Georges Sorel

francuski socijalni filozof, duhovni otac fašizma i boljševizma.

Predavanje, što ga je na 27. veljače 1930. u Socijološkom društvu u Zagrebu održao dr. Ivo Pilar, odvjetnik i potpredsjednik istoga društva u Zagrebu.

Francuska klasična je zemlja, upravo pradomovina savremenoga socijalizma. Čovjek treba samo da spomene poznato četverozvijezdje: Saint-Simon,¹ Fourier,² Proudhon³ i Louis Blanc,⁴ pak da si to živo dozove u pamet. Nije dakle nikakvo čudo, što se je baš u Francuskoj uspela jedna nova zvijezda na nebo socijalističke filozofije, a ta je Georges Sorel.

Medjutim Georges Sorel vrlo je slabo poznat i to ne samo kod nas, nego i u samoj domovini svojoj, u Francuskoj. Tome čudnomu pojavu ne će biti uzrok samo u onome »Nul n'est prophète en son pays«,⁵ kao što kaže Édouard Berth⁶ u predgovoru k životopisu njegovu,⁷ što ga je napisao talijanski pisac Maks Ascoli.⁸ Glavni će uzroci biti u tome, što si Sorel nije nikada dao truda, niti da bude poznat, niti da ma kojim od poznatih umjetnih sredstava, kojima se razni arrivisti⁹ služe, djeluje na svoje savremenike. Sorel niti je sjajan stilist, niti posjeduje onaj tipički »esprit gaulois«,¹⁰ što više on i svijesno izbjegava svaku njegu literarne forme. Sorel sam priznaje: »Često mi se predbacivalo, da ne poštujem pravila literarnoga umjeća, kojima se podvrgavaju svi naši savremenici, pak da smučujem tako svoje čitaoce neredom svojega razlaganja.« Malo dalje se ispričava: »Ja nisam ni profesijoni ni popularni pisac, a ne gramzim ni za čašću stranačkoga vodje; ja sam autodidakt, koji nudja pojedincima svoje bilježnice, koje su služile za moju vlastitu naobrazbu. Baš zato pravila umjetnosti nisu me nikada osobito zanimala.« Kraj toga rijetkom bezobzirnošću prosljedjuje svoje misli i nasrće usput na veličine dana, koje šiba kaustičkim¹¹ sarkazmom.

¹ Claude Henri de Rouvroy comte de Saint-Simon (1760.—1825.), francuski teoretičar društva.

² François Marie Charles Fourier (1772.—1837.), francuski socijalist-utopist.

³ Pierre-Joseph Proudhon (1809.—1865.), francuski teoretičar radničkog pokreta, filozof, etičar i ekonomist.

⁴ Louis Jean Joseph Charles Blanc (1811.—1882.), francuski socijalist-utopist, publicist i povjesničar.

⁵ »Nitko nije prorok u svojoj domovini«.

⁶ Édouard Berth (1873.—1939.), francuski teoretičar sindikalizma.

⁷ Max Ascoli, *Georges Sorel*, Librairie Paul Delesalle, Paris, 1921.

⁸ M. Ascoli (1898.—1978.), profesor filozofije prava na rimskom Sveučilištu.

⁹ arriviste (franc.) = homo novus, skoroević, karijerist, kruhoborac

¹⁰ »galski duh« = pojam može označavati i neku vrstu pomalo slobodnoga, neprofinjenog veseljaštva

¹¹ kaustičan (grč.) = jedak, koji peče, koji izjeda

Georges Sorel

francuski socijalni filozof, duhovni otac fašizma i boljševizma.

Predavanje, što ga je na 27. veljače 1930. u Socijološkom društvu u Zagrebu održao dr. Ivo Pilar, odvjetnik i potpredsjednik istoga društva u Zagrebu.

Francuska klasična je zemlja, upravo pradomovina savremenoga socijalizma. Čovjek treba samo da spomene poznato četverozvijezdje: Saint Simon, Fourier, Proudhon i Louis Blanc, pak da si to živo dozove u pamet. Nije dakle nikakvo čudo, što se je baš u Francuskoj uspela jedna nova zvijezda na nebo socijalističke filozofije, a ta je Georges Sorel.

Medjutim Georges Sorel vrlo je slabo poznat i to ne samo kod nas, nego i u samoj domovini svojoj, u Francuskoj. Tome čudnomu pojavu ne će biti uzrok samo u onome »Nul n'est prophète en son pays«, kao što kaže Édouard Berth u predgovoru k životopisu njegovu, što ga je napisao talijanski pisac Maks Ascoli. Glavni će uzroci biti u tome, što si Sorel nije nikada dao truda, niti da bude poznat, niti da ma kojim od poznatih umjetnih sredstava, kojima se razni arrivistički služe, djeluje na svoje savremenike. Sorel niti je sjajan stilist, niti posjeduje onaj tipički »esprit gaulois«, što više on i svijesno izbjegava svaku njegu literarne forme. Sorel sam priznaje: »Često mi se predbacivalo, da ne poštujem pravila literarnoga umjeća, kojima se podvrgavaju svi naši savremenici, pak da smučujem tako svoje čitaoce neredom svojega razlaganja.« Malo dalje se ispričava: »Ja nisam ni profesijoni ni popularni pisac, a ne gramzim ni za čašću stranačkoga vodje; ja sam autodidakt, koji nudja pojedincima svoje bilježnice, koje su služile za moju vlastitu naobrazbu. Baš za oto pravila umjetnosti nisu me nikada osobito zanimala.« Kraj toga rijetkom bezobzirnošću prosljedjuje svoje misli i nasrće usput na veličine dana, koje žiba kausitičkim sarkazmom. Ako još uvažimo neku nejasnoću i tešku razumljivost, koja proizlazi iz fragmentarnosti i nesistematičnosti i — čovjek bi gotovo mogao kazati — kadšto i namjernoga sakrivanja svojih zadnjih misli, tada ćemo lahko razumjeti, da čitanje i snalaženje u Sorelovim djelima nije lahka stvar. Nedvojbeno ćemo u tim formalnim osobinama naći jedan dio razjašnjenja, zašto je Georges Sorel toli slabo poznat. No to još nije sve. Valja istaknuti posebni jedan važni razlog njegove nepoznatosti.

Georges Sorel dva puta je briskirao francusku buržoaziju. Prvi puta prije rata, kada se je svom težinom svoje snažne ličnosti priključio francuskomu sindikalnomu pokretu, te po mome mnijenju najviše en doprinjeo, da ovaj ne podje putem evolucije nego putem revolucije, i kada mu je utisnuo snažni revolucionarni pečat, i time spriječio onaj razvitak, koji je uzeo srodni pokret u Engleskoj, te tamo doveo do trade-unionizma, ili politički izraženo: Laboura. Drugi put poslije rata, kada je kao iz prkosa pobjedničkoj francuskoj buržoaziji, opojenoj veličinom svoje pobjede nad omraženim boche, stao na stranu ruskoga boljševizma čuvenim

Ako još uvažimo neku nejasnoću i tešku razumljivost, koja proizlazi iz fragmentarnosti i nesistematičnosti i — čovjek bi gotovo mogao kazati — kadšto i namjernoga sakrivanja svojih zadnjih misli, tada ćemo lahko razumjeti, da čitanje i snalaženje u Sorelovim djelima nije lahka stvar. Nedvojbena ćemo u tim formalnim osobinama naći jedan dio razjašnjenja, zašto je Georges Sorel toli slabo poznat. No to još nije sve. Valja istaknuti posebni jedan važni razlog njegove nepoznatosti.

Georges Sorel dva puta je briskirao¹² francusku buržoaziju. Prvi puta prije rata, kada se je svom težinom svoje snažne ličnosti priključio francuskomu sindikalnomu pokretu, te po mome mnijenju najviše on doprinjeo, da ovaj ne podje putem evolucije nego putem revolucije, i kada mu je utisnuo snažni revolucionarni pečat, i time spriječio onaj razvitak, koji je uzeo srodni pokret u Engleskoj, te tamo doveo do trade-unionizma,¹³ ili politički izraženo: Laboura.¹⁴ Drugi put poslije rata, kada je kao iz prkosa pobjedničkoj francuskoj buržoaziji, opojenoj veličinom svoje pobjede nad omraženim boche,¹⁵ stao na stranu ruskoga boljševizma čuvenim svojim člankom: «Pour Lénine»,¹⁶ dodanim isto tako čuvenomu njegovu djelu: «Réflexions sur la violence».¹⁷ Francuska mu je pako pobjednička buržoazija platila ove prkosne ispade ledenom šutnjom, osobito iza rata, koju je proširila oko ličnosti izopćenoga pisca, tako da u francuskoj literaturi, u koliko je buržoaska, uopće ništa ne čujemo o njemu. A pošto je Georges Sorel socijalnu demokraciju kao političku stranku isto tako strahovito mrzio i žestoko napadao, to se je veliki dio socijalista priključio buržoaskomu bojkotu omraženoga pisca i filozofa, tako da se je Sorelovo ime spominjalo samo u čisto sindikalističkim krugovima, koji međutim u Francuskoj nisu bili dosta jaki, da probiju ledeni обруч šutnje, bolje reći namjernoga zašućivanja, kojim je bio okružen Georges Sorel.

Međutim, usprkos ove velike ekskomunikacije, ličnost Georges Sorela po svojem znamenovanju toliko se je izrasla, osobito po njegovom ogromnom utjecaju na dva velika državopolitička pokreta sadašnjosti, po svojem utjecaju na fašizam i boljševizam, da se po mome mnijenju i ne smije previdjeti. On je naprotiv jedna živa sila, koja djeluje oko nas, osobito u problemu krize savremene državnosti, koja je i kod nas u toku. Smatrao sam dakle za shodno, da se i kod nas reče koja o Georges Sorelu i povede riječ o ovoj snažnoj ličnosti, koja je, kako se ne će moći poreći, zarezala duboke brazde u početke XX. stoljeća.

Onaj chiaro oscuro,¹⁸ koji zastire literarnu ličnost Georges Sorela, rasprošire se i nad njegovim čitavim životom. Životni podaci njegovi, koje sam mogao skupiti, vrlo su oskudni.

¹² briskirati (franc. brusquer) = postupati s nekim nabusito

¹³ Trade-Unions (engl.) = profesionalni savezi u Engleskoj i britanskim dominionima; radnički sindikati

¹⁴ Labour Party (engl.) = radnička stranka; većinu članova stranke sačinjavaju pripadnici profesionalnih saveza i kooperativnih organizacija koje kolektivno ulaze u nju

¹⁵ boche (franc.) = podrugljivi naziv za Nijemce

¹⁶ «Za Lenjina»

¹⁷ «Promišljanja o nasilju»; knjiga je objavljena 1908.

¹⁸ chiaroscuro (tal.) = svijetlo-tamno; međusobni odnos svjetla i sjene

Rodio se je god. 1847., nisam nigdje mogao ustanoviti gdje.¹⁹ Isto tako, nisam mogao saznati, tko i što su mu bili roditelji. Sigurno je samo toliko, da se je rodio iz gradjanske obitelji, da mu je poznati francuski historičar Albert Sorel (1842.-1906.) bio bratućed. Bio je vrlo pobožno odgojen. Studirao je tehniku, bio je ingénieur des ponts et chaussées²⁰ i bavio se je svojim zvanjem do svoje 45. godine. Bio je oženjen i živio je u sretnom braku sa ženom niskoga roda. Bavio se je socijalnim studijama i naročito je temeljito proučio Ernest Renana,²¹ kome je posvetio opsežno djelo: »Le système historique de Renan«.²² Kada mu je žena umrla god. 1892. napustio je svoje zvanje, a godine 1894. je počeo pisati, pak se ubrzo pridružio socijalnoj demokraciji i marksizmu. Literarno je radio do kratko pred svoju smrt, koja je uslijedila god. 1922. Karakteristiku svoga rada dao je sam pisac najbolje u posveti svoga djela: »Matériaux d'une théorie du prolétariat«,²³ koja glasi:

Neka moji dragi drugovi,
— Paul i Léona Delesalle²⁴ —
— prime počast —
— ove knjige —
napisane od starca, koji si je utuvio u glavu
— da bude i ostane —
— kao što je bio Proudhon —
— nesebični službenik —
— proletarijata —.

U toj kratkoj posveti se vidi ne samo uski vez Sorelov sa starijom francuskom socijalističkom literaturom, a naročito sa Sorelovim ljubimcem Proudhonom, nego je u njoj sadržan program i sadržaj njegova života. On je cijelu drugu polovicu svoga života sproveo u literarnoj borbi za interese proletarijata, ali ne samo pišući, nego neumorno čitajući i učeći. Tako je njegov horizont postao upravo ogroman. Premda po zvanju tehničar, on je posvema kod kuće ne samo u svim prirodznanskim pitanjima, nego i u historičkim, u pitanjima arheologije, povijesti umjetnosti, povijesti religije, u pitanjima čisto pravnim i filozofskima, te rijetkom sigurnošću i dubinom raspravlja sva nabačena pitanja, da i ne spominjemo njegovo temeljito poznavanje nacionalno-ekonomske socijalističke literature, osobito francuske. Tako je posljedak 30-godišnjega njegova intenzivnoga rada ispravna karakteristika njegova: da je Georges Sorel onaj čovjek, koji je najdublje promozgao problem Socijalizma, a naročito Marksizma.

Ja si današnje predavanje nisam učinio lahkim, ja sam pročitao sve knjige njegove, koje sam mogao u trgovini dobiti. Ne računam si to u osobitu zaslugu, jer tko

¹⁹ Georges Eugène Sorel se rodio 2. studenoga 1847. u Cherbourgu, a umro je 29. kolovoza 1922. u Boulogne-sur-Seine.

²⁰ inženjer mostogradnje i cestogradnje

²¹ Ernest Renan (1823.—1892.), francuski književnik, filozof i semitolog.

²² »Renanov historijski sustav«; djelo je objavljeno 1905.—1906. u Parizu.

²³ »Građa za teoriju proletarijata«; knjiga je objavljena 1919. u Parizu u izdanju nakladničke kuće Marcel Rivière.

²⁴ Paul Delesalle (1870.—1948.), francuski anarhist i sindikalist.

jedared probije led kod čitanja Sorela, taj pad[n]e pod djelovanje one karakteristike njegove, koju ispravno opaža njegov prijatelj Édouard Berth: »Sorel je jedan od onih ljudi, koje čovjek više ne pušta iz ruku, čim je počeo, da ga čita.«

Ja ću nastojati, da Vas u duševni svijet Sorelov uvedem genetički, izlažući Vam momente, za koje držim, da su po zakonitosti evolucije ideja dali smjer njegovu životu i time izgradnji njegove ličnosti.

Francuska revolucija je iznijela na površinu »le Tiers État«, treći stalež, koji je naprama plemstvu i svećenstvu reprezentirao čitavi ostali narod ondašnje Francuske. Ali doskora se je i ovaj treći stalež počeo dalje raspadati na staleže, i u brzo su vidljiva tri dalja staleža: buržoazija, seljaštvo i radništvo t. j. i oni, koji nemaju ni pokretnoga ni nepokretnoga imetka, nego su prisiljeni, da žive od iskorišćivanja svoje radne snage t. j. proleterii.

Francuska revolucija je imala za posljedak, da je politička vlast u Francuskoj oduzeta plemstvu i svećenstvu, i da je tu vlast preuzela buržoazija, koja ju je više manje znala održati sve do danas. Ali brzo iza preuzimanja vlasti pojavljuje se u Francuskoj neraspoloženje, dapače mržnja na buržoaziju — la haine de la bourgeoisie — i to najprije kao literarni pojav. To raspoloženje najjasnije je izrazio Gustave Flaubert,²⁵ naročito u svojem romanu: Madame Bovary,²⁶ u kojem je elementarno provalila, kako se izražuje njegov biograf Ad. Gondry: »la haine des idées des mœurs et des allures bourgeoises«.²⁷

Ja držim, da je Sorelova proleterska orijentacija izravno izašla iz ovoga protuburžoaskoga raspoloženja, koje je u Francuskoj zaveo Flaubert. Ja sam dapače uvjeren, da o tome ne može biti ni dvojbe, jer malo simpatični tip M. Homais-a (iz Flaubertova romana Mme Bovary) dolazi ponovno u djelima Sorelovima, vazda kao oznaka za plitkost, prazninu i odvratnost bourgeois-a.

Buržoazija je dakle crna ovca, na koju se obara sva mržnja Sorelova. On je pun nepovoljnih sudova o njoj. U prvom redu tvrdi, da je degenerirana, i prama tome nesposobna, da se brani od proletarijata, jer je kukavička; la lâcheté bourgeoise²⁸ je stalan pojam, s kojim se operira, i s toga će slijediti njezina konačna propast. On tvrdi, da je buržoazija oglupljena: »devenue à peu près aussi bête que la noblesse du XVIIIe siècle«,²⁹ da je »abrutie«,³⁰ da je »une classe atteinte de folie«.³¹ Buržoazija je bez ikakova heroizma. On drži, da je u svjetskom ratu zapravo poražena pruska liberalna buržoazija a ne pruski feudalni junckeri.³² On tvrdi, da: »les sentiments du sublime font aujourd'hui complètement défaut à la bourgeoisie«;³³ on drži, da se vjera u čarolije danas može držati samo u buržoaskom svi-

²⁵ Gustave Flaubert (1821.—1880.), francuski književnik; klasik francuskoga realističkog romana.

²⁶ Roman je objavljen 1857.

²⁷ »mržnja na buržujske ideje, običaje i ponašanja«

²⁸ »buržujski kukavičluk«

²⁹ »postala je gotovo jednako glupa kao i plemstvo 18. stoljeća«

³⁰ »otupjela«

³¹ »klasa koja boluje od ludosti«

³² juncker (njem. Junker) = u nekadašnjoj Pruskoj plemić zemljoposjednik

³³ »osjećaji za uzvišenost potpuno nedostaju buržoaziji«

jetu. Kako je pun prezira za buržoaziju tvrdi: »tout ce qui est de nature bourgeoise est superficiel«.³⁴ Buržoazija »n'attachait aucun intérêt aux choses, qui ne pouvaient ni l'amuser, ni lui servir pour exercer son commandement«.³⁵ Prama tome: »la pensée bourgeoise est dénuée de tout intérêt pour le prolétariat«.³⁶

Iz ovoga se dakle vidi, da se je Sorel posve odvratio od buržoazije te sa svojim simpatijama priklonio isključivo proletarijatu.

Tvrdi se, da je kod ove proletarske i antiburžijske orijentacije igrala odlučnu ulogu i žena Sorela, koja da je bila proletarskoga podrijetla. Može bit, jer ovo shvaćanje nalazi oslonu u posveti knjige: »Réflexions sur la violence«, koju posvećuje svojoj ženi: »À la mémoire — de la — compagne de ma jeunesse — je dédie — ce livre — tout inspiré par son esprit«.³⁷ Ali je teško to pouzdano tvrditi, pak zato ostajem kod suda, da je Sorel izrasao iz onoga protuburžijskoga raspoloženja, koje je jasno vidljivo u drugoj polovici XIX. vijeka u Francuskoj. A meni se čini, da to raspoloženje ne će biti ni isključivo francusko nego opće europsko, i da mora imati dublje razloge, pak da postoji i kod nas, te da je dobilo izraza u Radićevu³⁸ pokliku »protiv pokvarene gospode«, s kojim je on imao toliko uspjeha kod hrvatskih seljaka.

Svojom protuburžijskom orijentacijom je Sorel došao nužno u idejno područje Marksizma. Ali Marksizam se je u ono doba u Francuskoj, kao i u svojoj Evropi, nalazio u dubokoj krizi, postao mlak i kompromisan, što je dalo povoda, da se je kao reakcija razvio specijalno u Francuskoj revolucionarni sindikalizam.

Kako smo već na uvodu ustanovili, pridružio se je Sorel smjeru toga revolucionarnoga sindikalizma.

Taj sindikalizam je pokret, koji je značajan za Francusku i Italiju, a izrasao je iz razvitka stručnih radničkih organizacija, koje su nastale svagdje, gdje je opći napredak doveo do stvaranja intenzivnije proizvodnje i do nagomilavanja većih radničkih masa. Radnici se udružuju po strukama svoga rada u lokalna udruženja, a ova opet u veće stručne saveze. Radnici u ugljenicima se organizuju u svoja, kovinarski u svoja, tipografi u svoja, stolarski u svoja društva i stručni savez, sve pod vidom zaštite svojih posebnih interesa, koji proizlaze iz posebne prirode njihove vrste rada. Te se pako organizacije i ti stručni savezi zovu u Francuskoj i Italiji sindikati.

Ovi sindikati su uzeli u Francuskoj i Italiji radikalni revolucionarni značaj, u opreci sa evolucionim značajem, koji su razvitak stručno-savezne organizacije uzeli u Engleskoj, Njemačkoj i u nordičkim zemljama. Ovo nutarnje diferenciranje je dalo povoda po mojem uvjerenju i diferenciranju druge i treće internacionale.³⁹

³⁴ »sve što je buržijske prirode je površno«

³⁵ »nije uopće držala do stvari koje je nisu mogle zabaviti niti joj služiti za ispunjenje njezinih diktata«

³⁶ »buržoaska je misao lišena svakog interesa za proletarijat«

³⁷ »Na spomen družice moje mladosti posvećujem ovu knjigu koja je potpuno nadahnuta njezinim duhom.«

³⁸ Stjepan Radić (1871.—1928.), hrvatski političar; predsjednik Hrvatske (pučke — republikanske) seljačke stranke.

³⁹ Druga internacionala osnovana je 1889., a prestaje s djelovanjem tijekom Prvoga svjetskog rata. Godine 1921. osnovana je Druga i pol internacionala. Treća komunistička internacionala (Komintern) osnovana je 1919. u Moskvi, a raspuštena 1943. godine.

Ovome revolucionarnome sindikalnome pokretu se je priključio Sorel. Moja će zadaća biti, da Vam prikažem, koja je bila narav toga pokreta kao takova, zatim da kušam odrediti, koja je bila Sorelova specijalna uloga unutar toga pokreta. Sigurno je svakako jedno, da je prinos Sorelov velik, jer inače ne bi on u sindikalističkim krugovima uživao onaj ogromni ugled, koji je faktički uživao, i ne bi se govorilo o Sorelizmu kao posebnoj pojavi unutar romanskoga sindikalizma. Sasvim točno ovo razlučenje ne će biti ni moguće, pošto je Sorel bio nedvojbeno jedna od živih djelujućih sila u tom sindikalizmu, dapače mu donekle bio i začetnikom svojim djelom: »Avenir socialiste des syndicats«. ⁴⁰ Sorelove pako ideje prihvatili su osobitim žarom Talijani Arturo Labriola ⁴¹ i Enrico Leone. ⁴² Sindikalizam se počeo širiti po Francuskoj i Italiji, te postao u neku ruku specijalitetom ovih dviju zemalja, jer u drugim zemljama nije mogao uhvatiti korijena.

Glavna značajka toga francusko-talijanskoga sindikalizma jest po mome mnijenju, da je izrasao iz one duboke krize, u koju je Marksizam fin-de-siècle ⁴³ zapao. Ta je kritika Marksizma postala jednom od osnovnih značajaka toga sindikalizma.

Ja ću na svaki način kušati, da Vam pomoću Werner Sombartovoga ⁴⁴ djela: »Socijalizam i socijalni pokret« ⁴⁵ dadem kratki idejni prikaz značajne revolucionarno-sindikalističke ideologije.

Jedna je od osnovnih ideja sindikalizma bila, da sindikati ne smiju zakrhljaviti do pukih parlamentarno-izbornih mašina, naprotiv da oni imadu postati glavnima nosiocima radničkoga pokreta, i radničke konačne borbe za osvojenje vlasti putem generalnoga štrajka i revolucije.

Sindikalisti smatraju razvitak socijalizma u jednu parlamentarnu stranku uopće kao pojav dekadanse i degeneracije, pak tvrde, da radništvo, ako se ne bude znalo držati na nekoj visini, nikada ne će moći srušiti buržoaziju, ma kako ona bila degenerirana. Glavni uzrok ove »degeneracije« Marksizma leži u tome, što socijalizam kao politička stranka gubi svoju revolucionarnu snagu i neizbježno se mora srozati do pukoga beznačajnoga reformnoga pokreta. U čistom politicizmu i parlamentarizmu nalaze se po mišljenju sindikalizma klice truleža, koje moraju rastočiti socijalistički pokret. Pretvarajući se u političku stranku, oni moraju primiti buržoasku ideologiju, a naročito ideju države, kako ju shvaća građanstvo; mora primiti ideju demokracije, koja se je izrodila i sama sobom postala samostalnim uzrokom degeneracije, kako Talijani kažu: degenerazione in democrazia. ⁴⁶ Prama tome su sindikalisti ogorčeni protivnici ne samo demokracije kao takove, nego napose t. zv. socijalne demokracije, kako se je ona razvila naročito u Njemačkoj. Isto tako su sindikalisti protiv parlamentarizma, jer tvr-

⁴⁰ »Socijalistička budućnost sindikata«

⁴¹ Arturo Labriola (1843.—1904.), talijanski filozof, povjesničar, sociolog i lingvist.

⁴² Enrico Leone, talijanski sindikalist.

⁴³ »kraj stoljeća« (franc.)

⁴⁴ Werner Sombart (1863.—1941.), njemački socijalist i sociolog.

⁴⁵ W. Sombart, *Sozialismus und soziale Bewegung*, Verlag von Gustav Fischer, Jena, 1905.

⁴⁶ »degeneracija u demokraciji«

de, da on nužno mora otudjiti socijalni pokret interesima proletarijata, jer borba »za kuglice« i vlast postaje glavnim ciljem socijalističke borbe a ne interesi proletarijata. T. zv. politički socijalizam nije nego produženje kapitalizma, a naročito uvodi u redove socijalista buržoasku formu političke borbe t. j. političku partiju i uzdiže pojedina lica, političke vodje, koji se rekrutiraju iz reda intelektualaca. Ovi intelektualci, to su rodjeni trutovi, koji izrabljuju socijalni pokret, samo da se uzdignu nad masu radničku i postanu politički vodje, te da, paktirajući sa buržoazijom i kapitalizmom, izdavaju radničke interese. Sindikalisti odgajaju dakle intenzivnu mržnju protiv intelektualaca, dapače forsiraju neki načelni antiintelektualizam.

Tu, tvrde, ima jedini spas iz ove krize, degeneracije i raspadanja Marksizma, a to je povratak k sindikatima i sindikalizmu. Jer to je jedina institucija, rodjena iz čisto radničkih interesa i zato pozvana, da tima interesima i najbolje posluži. Ali to oni mogu samo onda, ako pojačaju borbenu i revolucionarnu snagu u sindikatima organizovanoga proletarijata i prekinu svaku vezu sa buržoazijom. Sindikalisti su dakle protiv svih praktičnih ciljeva sindikalne organizacije protiv osiguranja starosti i bolesti, protiv nabavljčkih i kreditnih zadruga i t. d., jednom riječi protiv svakoga korporativizma. Njihov je jedini cilj njegovanje i jačanje revolucionarnoga duha i revolucionarne volje. Zato tjeraju neki upravo mistični kult revolucije i glavnoga sredstva za njezino pripravljanje, a to je generalni štrajk. Da se revolucija i glavni štrajk provedu, zahtijevaju duh požrtvovnosti i predanosti bez nade na nagradu tako, kako su nekada napoleonske armade slijedile bez nagrade svoga vodju do pobjede ali i u smrt.

Sve te ideje naći ćemo naravski i kod Sorela. Sorel je dakle u bivstvu Marksista, ali je pun skepse i kriticisma spram Marksizma kao doktrine. Ruga se Kautskome,⁴⁷ koji je vazda spreman, »jurare in verba magistri.«⁴⁸ Mnogo mu je simpatičniji Bernstein⁴⁹ sa svojim ostrim kriticismom. Napose se slaže Sorel sa Bernsteinom, da Marksizam pokazuje neku nutarnju podvojenost, koja se naročito vidi u njegovu »Komunistisches Manifest«.⁵⁰ Sorel shvaća Marksizam onamo, da je on: »une philosophie des bras et non une philosophie des têtes«,⁵¹ i da mu je glavna svrha, da radnike dovede do potpunoga ubjedenja, da sva njihova budućnost ovisi o klasnoj borbi — *lutte des classes*.

Ali Sorel drži, da se Marksizam nalazi u krizi, on je dapače napisao i posebnu studiju o tome: »La décomposition du Marxisme«,⁵² na temelju koje su ga sumnjicali, da se je iznevjerio Marksizmu. Ali to ne stoji. Sorel samo vjeruje da je Marksizam po-

⁴⁷ Karl Kautsky (1854.—1938.), njemački povjesničar i socijaldemokratski teoretičar.

⁴⁸ »prisezati na riječi učiteljeve« (Q. Horatius Flaccus)

⁴⁹ Eduard Bernstein (1850.—1932.), njemački političar i socijaldemokratski teoretičar.

⁵⁰ »Komunistički manifest« (1848.); dokument u kome su K. Marx i F. Engels (1820.—1895.) izložili programsku načela i ciljeve komunističkog pokreta.

⁵¹ »filozofija ruku, a ne filozofija glava«

⁵² »Raspad marksizma«; knjiga je objavljena 1908. u Parizu.

šao niz brdo, jer je skrenuo na put politike, a Marksizam jest i ostaje jedna doktrina, a političke stranke ne mogu crpiti ni svoj razlog ni opravdanje opstanka iz jedne doktrine. Upuštanjem u politiku, i to naročito u parlamentarnu politiku, u Marksizam je prodro duh Lassallov:⁵³ »l'esprit lassallien«, koji treba najenergičnije suzbiti, jer on vodi putem evolucije k buržoaziji, a udaljuje se od interesa proleterskih, koji leže u revoluciji.

Marx⁵⁴ je uopće previše uzimao u obzir engleske radničke prilike, koje ne odgovaraju prilikama na kontinentu, i to prilike, koje su postojale u prvoj polovici XIX. stoljeća. To sve nije više savremeno, pak prama tome i zaključci, do kojih je Marx dolazio, ne mogu biti u cijelosti ispravni. Nadalje je Marx stajao odviše pod utjecajem njemačke filozofije, osobito Hegela⁵⁵ i Feuerbacha,⁵⁶ što Sorel ne drži u svakom pogledu povoljnim. On se pita: »N'est-ce pas la mission des peuples latins de modifier, développer et éclaircir, sans en altérer la substance, le contenu de la pensée germanique?«⁵⁷

Sorel dakle utvrđuje, da se Marksizam nalazi u teškoj krizi i veli: »Moglo se je, ima tome nekoliko godina, misliti, da su vremena Marksizma prošla, te da je i Marksizmu sudjeno, da se smiri, kao i tolike druge filozofske doktrine, u nekropoli mrtvih bogova.«

Naročitu slabu stranu Marksizma, kano i uopće socijalizma vidi Sorel u pitanju etike i morala, jer veli: »La partie faible du socialisme est la partie morale.«⁵⁸ Sorel ne previdja, da učenici Marxovi pokazuju vrlo često nevjerovatnu nebrigu, čim se radi o moralu. On tvrdi ponovno, da radnici ne mogu postići željene političke transformacije sve dotle, dok ne postignu, kako on kaže: un degré supérieur de culture morale (jedan viši stepen etičke kulture). Ali Sorel drži, da je lahko o tom pisati i držati propovijedi, ali se radi o tome, kako da se dodje do praktičnih posljedaka.

I tu dolazimo do najsnažnije i najsimpatičnije strane Sorelove, do njegova intenzivnoga i dubokoga eticizma. Svi njegovi kritičari se slažu u isticanju ove njegove velike odlike. Ascoli veli: »La préoccupation essentielle de Sorel fut toujours une préoccupation d'ordre moral.«⁵⁹

U ovaj red spada i veliko Sorelovo istinoljublje, praktičko i teoretsko. Njegovo životno djelo mora postati simpatično, jer je puno istine i dubokoga uvjerenja. Ali Sorel je i teoretski istinoljubljac, jer veli: »Što više stičem iskustva, to se temeljitije uvjeravam, da strastveno istinoljublje više vrijedi kod istraživanja povijesnih istina, ne-

⁵³ Ferdinand Lassalle (1825.—1864.), njemački socijaldemokrat; teoretičar i organizator njemačkoga radničkog pokreta.

⁵⁴ Karl Marx (1818.—1883.), njemački filozof i utemeljitelj »znanstvenog socijalizma«.

⁵⁵ Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770.—1831.), njemački filozof.

⁵⁶ Ludwig Feuerbach (1804.—1872.), njemački filozof.

⁵⁷ »Zar nije misija romanskih naroda modificiranje, razvijanje i razjašnjavanje, bez promjene biti, sadržaja germanske misli?«

⁵⁸ »Slaba strana socijalizma je moralna.«

⁵⁹ »Bitna Sorelova zauzetost uvijek je bila preokupacija moralnim redom.«

go najučenije metodologije. Istinoljublje pomaže probijati konvencionalnu ljusku i prodirati u jezgru stvari, te konačno doseći samu stvarnost.«

Ali Sorel ne vjeruje, da religije mogu u pitanju morala mnogo učiniti, jer ne vjeruje u snagu moralizujućih propovijedi. Njemu je glavno, da ustanovi, da li postoji kakov mehanizam, koji bi bio sposoban osigurati razvitak i napredak morala. Tu se pokazuje Sorel u punom svijetlu kao inženjer, on i za moralni napredak traži jedan mehanizam, — naročito kao socijalni filozof jedan socijalni mehanizam. Mi ćemo pako odmah vidjeti, da je on bio uvjeren, da je taj socijalni ustroj i našao.

Jedno od Sorelovih djela nosi naslov: »Les illusions du progrès«. ⁶⁰ Osnovna je ideja ovoga djela, da nekoga općega napretka uopće nema. To je jedna iluzija, koja spada u buržoasku ideologiju, koju je buržoazija [mnogo učiniti, jer proizvodnja nije u njezinim rukama, nego dak] ⁶¹ samo u dva smjera, u smjeru usavršenja proizvodnje i moralnoga usavršenja. Ali u oba ova smjera ne može buržoazija mnogo učiniti, jer proizvodnja nije u njezinim rukama, nego u rukama radnika, a samo sindikati mogu postati ovaj instrument de moralisation. ⁶² Tu funkciju moraju i mogu izvršiti sindikati, jer su oni odgajalište solidariteta duha medjusobne pomoći, duha požrtvovnosti i heroizma, pak prama tome kao stvoreni, da postanu »puissants mécanismes de moralisation«. ⁶³ A pošto su ovi sindikati pozvani, da preuzmu većinu funkcija, koje danas vrši država, uslijed »le préjugé étatique de la bourgeoisie«, uslijed etatiističke predrasude buržuske, to će tek onda, kada se ostvari sindikalistički ideal, biti moguć pravi moralni napredak, jer moć jedne stranke, kada dodje na vladu, jest ogromna, da ne rečemo, neograničena.

Tako najjača strana Sorela, njegov duboki eticizam dovodi njega do osnovne zaslade njegova političkoga vjerovanja, koje leži u vjerovanju: »Tout l'avenir du socialisme réside dans le développement autonome des syndicats«. Sva budućnost socijalizma leži u autonomnom razvitku sindikata.

Prama ovome osnovnome vjerovanju ćemo mi i sve ideje značajne za sindikalizam naći krepko izražene i kod Sorela, a napose antidemokratizam, antiparlamentizam, antiintelektualizam. Naročito je veliko njegovo neraspoloženje protiv intelektualaca, za koje veli: Pravo pozvanje intelektualaca jest, da iskorišćuje politiku, uloga pako političara identična je onoj dvorskih čankoliza, na svaki način ne traži sposobnosti privrednoga stvaranja. To neraspoloženje podiže se do žestoke mržnje naprama t. zv. »faux prolétaires«, ⁶⁴ medju koje ubraja sve socijalističke veličine Francuske. Njegova su djela puna najoštrijih ispada protiv Milleranda, ⁶⁵ Jaurès ⁶⁶ u Francuskoj, Vandervelda ⁶⁷ u Belgiji itd.

⁶⁰ »Iluzije napredka.«

⁶¹ Zbog tiskarske pogriješke dio teksta označen uglatom zagradom nije razumljiv. (op. ur.)

⁶² »sredstvo moralizacije«

⁶³ »snažni mehanizmi moralizacije«

⁶⁴ »lažni proleterii«

⁶⁵ Étienne Alexandre Millerand (1859.—1943.), francuski socijalist; predsjednik republike (1920.—1924.).

⁶⁶ Jean Jaurès (1859.—1914.), francusku filozof, povjesničar, socijalistički političar.

⁶⁷ Émile Vandervelde (1866.—1938.), belgijski političar; »desni socijalist«.

Ja međutim moram istaknuti ispravnost tvrdnje Sorelova životopisca Gaëtan Pirou-a,⁶⁸ da je bogatstvo ideja Georges Sorela tako veliko, da je upravo nemoguće poduzeće pokušati prikazati ma i samo skroman izvadak njegovih misli u jednom ograničenom literarnom prikazu. Ja se dakle ne mogu dalje gubiti u prikazivanju pojedinih ideja Sorelovih, nego moram nastojati, da Vam više obuhvatno iznesem glavne značajke Sorelova životnoga djela, koje će Vam prikazati njegovu veliku ulogu u savremenoj ne samo socijalističkoj, nego i općoj političkoj misli cijeloga kulturnoga svijeta.

Kako smo već ponovno spomenuli, Sorelova je životna zadaća izgradnja proletarske ideologije. On to postizava ne samo, što buržoaziju, kako smo već istakli, nastoji pokazati lošom, odvratnom i svakoga prezira i mržnje vrijednom. Jasnije je, što više vidljivo, da se Sorel iz petnih žila trudi, da produbi i zaoštri opreke između buržoazije i proletarijata. To u bitnosti znači onaj revolucionarni duh, koji sindikalizam tako intenzivno njeguje. Između buržuja, i proletara po Sorelovu shvaćanju ne može postojati drugi odnošaj, nego odnošaj borbe na život i smrt, borbe sve dotle, dok jedan ne podlegne, a to ne može biti drugi nego buržuj. To je zadnji smisao one »lutte des classes«, koju Sorel neumorno propovijeda. Sorel uči, da je klasna borba »le principe de la tactique socialiste«,⁶⁹ da je »l'alpha et l'oméga du socialisme«,⁷⁰ da je socijalizam »doit se renfermer dans la lutte des classes«.⁷¹ Svrha pako te borbe nije, preuzeti napuštene pozicije buržoazije i nagoditi se sa njezinim odbačenim krpetinama, nego je to borba, da se buržoaski organizam isprazni svega života i da se sve, što vrijedi, pretoči u politički organizam proletarijata. Zato treba pojačavati instinkte rata i borbe u istoj mjeri, u kojoj buržoazija čini ustupke u cilju postignuća socijalnoga mira.

Konačni cilj te borbe je katastrofa buržoazije. Da utuvi ovaj cilj, Sorel njeguje t. zv. »mythe catastrophique«,⁷² apelira opet na uspomenu velikoga doba napoleonskoga i dovodi proletarijatu pred oči, da se ova katastrofa ima dogoditi putem »grande bataille napoléonienne«, putem velikih napoleonskih bitaka, koje naravski svršavaju s katastrofom protivnika. Do svega toga dovela je neumorna klasna borba, generalni štrajk i revolucija.

Ali Sorel se ne zadovoljava s time, da ovako najrafiniranijim psihološkim sredstvima nijeti i odgaja borbenost proletarijata i stavi kao konačni cilj uništenje buržoazije, nego on teži, da in ultima linea⁷³ i na metafizičkom polju konačno razreže stolnjak između proletarijata i buržoazije.

⁶⁸ Gaëtan Pirou (1886.—1946.), francuski ekonomist, koji je napisao Sorelov životopis pod naslovom *Georges Sorel (1847-1922)*, Marcel Rivière, Paris, 1927.

⁶⁹ »načelo socijalističke taktike«

⁷⁰ »alfa i omega socijalizma«

⁷¹ »mora ostati u klasnoj borbi«

⁷² »katastrofički mit«

⁷³ na kraju krajeva; u krajnjoj liniji

Sorel uči, da svaki čovjek, a i svaki stalež misli po uvjetima svojih posebnih životnih prilika. Ona teška kriza, u koju je Marksizam zagrezo, potiče najviše od toga, što je Marksizam, upustiv se u političku borbu sa buržoazijom, tako neznajući sam kako, počeo primati buržoasku ideologiju. Sorel pako tvrdi: buržoaska misao je bez svakoga interesa za proletarijat: *«denûée de tout intérêt pour le prolétariat.»*

Zato Sorel uvodi u Marksizam *«la nouvelle école»* novu školu, kojoj je osnovka osim gornjega pojačanja borbenosti i revolucijarnosti, spoznaja, da je socijalizam jedna sasvim posebna filozofija, različna od buržujske filozofije: *«une philosophie de production»*, filozofija proizvodnje. Jezgra pako te filozofije se sastoji u slijedećem: Socijalizam stavlja si u zadaću, da sav svijet privede proizvodnji. Svako zanimanje, koje nije u vezi sa procesom proizvodnje, koje nije fizički rad ni pomoćni rad, nuždan za fizički rad, ili nije ma na kakov način na nj vezano bilo kakovom tehnološkom vezom, bit će posmatrano kano suvišno kao luksuz, i ne će moći dobiti nikakove nagrade. Radnički stalež ima biti škola, kroz koju imade svaki pojedinac proći.

Ali ova filozofija ne nalaže samo dužnost udesiti proizvodnju na način, da se proizvodi što više, nego i da se proizvodi što bolje. Treba temeljito razumjeti svoj posao i biti vječno na straži, ne bi li se mogla gdje spaziti kakova mogućnost usavršenja u običajnim metodama proizvodnje.

Sorel tu uvodi svijesno ideju usavršenja, ideju perfekcionističku u svoj sistem. Suvišno je, da ističem, da Sorel vjeruje, da su samo sindikati sposoban ustroj za ovakovo neomedjeno usavršenje proizvodnje. Sorel posize u srednji vijek, u one stručne organizacije zidara, koje su gradile velebrne gotske crkve, da pokaže, kako su ove organizacije bile u stanju stvarati tehnička čudesa, sve bez teoretske tehničke naobrazbe i naših kompliciranih savremenih tehničkih instrumenata. Na temelju toga, da su sindikati *«mécanisme de moralisation»*, čime smo se već bavili, *«et de perfection de production»*,⁷⁴ Sorel vjeruje, da se može doći do cilja, da će proizvodna poduzeća funkcionirati bez kapitalističkoga vodstva, da će biti mogući *«les ateliers sans maîtres»*, radionice bez vlasnika. To je po Sorelovom shvaćanju tim vjerojatnije, što su već i danas školovani inženjeri više figuranti, nego istinski upravitelji tvornica. Faktičko vodstvo proizvodnje u tvornicama i onako je u rukama starih iskusnih predradnika. Kada sindikalizam još provede u praksu ideju neograničenoga moralnoga i tehničko-proizvodnoga usavršenja, a radništvo postigne *«capacité juridique et politique»*,⁷⁵ onda će proletarijat po Sorelovom uvjerenju obračunati sa *«prejugé étaticiste bourgeois»*,⁷⁶ a sindikati će rastvoriti pojam drža-

⁷⁴ «i usavršavanja proizvodnje»

⁷⁵ «pravnu i političku svojstvo»

⁷⁶ «buržoasku etatičku predrasudu»

ve, jer će mu oduzeti i u svoje ruke preuzeti sve, što je za proizvodnju, t. j. za život ljudi nužno.

To je jedna od osnovnih ideja Sorelovih, koju on zove »Réduction progressive de l'État au profit des Syndicats« progresivno ukidanje države u korist sindikata.

Moram dakle ustanoviti, da u Sorela imade i snažna antietatistička, dapače anarhistička nota, naravski u sindikalističkom smjeru.

Svakako stoji, da se Sorel ne žaca zakoračiti i na metafizičko polje, kada mu to treba kod izgradjivanja ideologije proletarijata. Valja dapače utvrditi, da u tom smjeru leži po mojem sudu valjda i najveće djelo Sorelovo. Ona duboka kriza Marksizma, koju sam spomenuo i kojom se je Sorel toliko bavio, sastojala se dobrim dijelom i u tome, što se je tokom vremena filozofska osnovka Marksizma znatno istrošila. U filozofskom pogledu je bio Marx dijelom Hegelovac a dijelom Feuerbachovac. Materijalističko poimanje povijesti jedna je filozofska značajka Marksizma. Medjutim Hegelijanstvo je oko polovice XIX. stoljeća doživjelo težak brodolom, a Materializam je stao pod konac istoga stoljeća kopniti kao snijeg na proljetnom suncu, jer je novo energističko poimanje jednostavno zanijekalo postojanje pojma materije, koja je postala samo jedan oblik eneržije i to eneržija »mit Formwiderstand«. ⁷⁷ Marksizam je time izgubio svoju filozofsku osnovku, i time svoju bitnu odliku, koja se sastojala u solidnoj filozofskoj fundaciji, koju je Marx svome naučanju umio dati.

Meni se čini, da najveće djelo Sorelovo leži upravo na tome polju. Sorel je umio trošne filozofske osnove Marksizma obnoviti u smislu najnovijih filozofskih smjerala. Medju njegovim djelima pada jedno u oči »De l'utilité du Pragmatisme«, ⁷⁸ koje me je tim više zanimalo, što mi je američanski Pragmatizam prilično dobro poznat. U svojem djelu Sorel je proveo tu obnovu, jer prihvaća William Jamesov ⁷⁹ Pragmatizam. Ali ne samo Pragmatizam nego i Bergsonov ⁸⁰ Vitalizam i Ostwaldov ⁸¹ Energetizam. Jednom vrlo spretno izradjenom sinkretizacijom je Sorel po mojem mnijenju iz ova sva tri sistema stvorio nove filozofske temelje Marksizma, t. j. onu école nouvelle, koja se zove revolucionarni sindikalizam ili kratko Sorelizam i to na temelju, čiju nosivost ja prilično visoko taksiram.

Na žalost vrijeme mi ne dopušta, da se upustim u razlaganje ove prilično komplicirane materije. Po svoj prilici ne bi ni jedno posebno predavanje dostajalo, da Vam podrobno razložim ovaj zanimljivi proces obnove filozofskih temelja Marksizma. Moram se ograničiti na to, da utvrdim, da je Sorel ne samo vrlo dobro poznao sva Jamesova djela, koja su prevedena na francuski (Sorel znao je dobro talijanski, ali nije znao, kako se čini ni njemački ni engleski), nego je oficijelno prihvatio Pragmatizam, priznavši njegovu korist. Na jednom pako mjestu tvrdi, da su svi raz-

⁷⁷ »s otporom prema obliku«

⁷⁸ »O korisnosti pragmatizma«

⁷⁹ William James (1842.—1910.), američki filozof i psiholog.

⁸⁰ Henri Bergson (1859.—1941.), francuski filozof.

⁸¹ Wilhelm Friedrich Ostwald (1853.—1932.), njemački prirodosnanstvenik i filozof.

boriti ljudi više ili manje pragmatisti. U svojem citiranom djelu dokazuje veće ili manje tragove pragmatističkoga načina mišljenja i shvaćanja kod svih filozofskih sistema, počamši od starih Grka.

Isto tako temeljito pozna Sorel Bergsona, koga izvanredno cijeni, hvali i mnogo citira. Držim da je upravo Sorelova zasluga, da je ideju bergsoničkoga »*élan vital*«⁸² znao staviti u službu Marksizma.

Malo manje je jasno, u koliko je Sorel upotrijebio Ostwaldove energističke elemente. Ali kada se Sorel stalno i sa velikom sigurnošću služi pojmom entropije⁸³ i dissipacije eneržije,⁸⁴ kada nam daje slijedeću duhovitu definiciju industrijske mašine: »Mašine su dakle ustroji, namješteni na prirodnom ili umjetno stvorenom toku dissipacije eneržije i odredjeni, da jedan dio ove raspršene eneržije uhvate i stave u službu čovjeka, koji se trudi, da je što više uhvati«; onda mislim, da ne može biti dvojbe, da je Sorel i Ostwaldov Energetizam prihvatio u svoj novi ekletički filozofski sistem.

Zanimljivo je još spomenuti, da si je Sorel dao mnogo truda i to sa uspjehom, da usprkos ove obnove fundamenata sačuva izvanju fasadu Marksizma. On dakle još uvijek govori, o materijalističkom pojimanju svijeta, te takovim označuje i onu svoju već spomenutu tezu, da svaka perijoda i svaki stalež imade svoju vlastitu ideologiju, koja odgovara njihovim posebnim privrednim prilikama. Ali u stvari je to samo svijestna ili nesvijestna samoobmana, jer držim, da si svatko, tko je malo upućen u stvar, mora biti na čistu, da je unutarinja priroda nove fundacije Marksizma pragmatističko-vitalistička, a ne materijalistička.

Ja mislim, da Sorel nije ništa više u životu uradio, nego obavio izmjenju filozofske fundacije jednoga tako važnoga idejnoga pokreta, kao što je danas Marksizam, te ovome dao očevitno novoga zamaha i snage, da bi po tome samome već zasluživao odlično mjesto u povijesti razvitka ljudske misli.

Bergsonov *zama h života* razradio je Sorel napose u jednom smjeru, da mu je u borbi dao maha i preko dosada dozvoljenih i priznatih granica. Sorel je napisao jednu apologiju nasilja u svome čuvenom djelu »*Réflexions sur la violence*«. On je opazio, da kod štrajkova dolazi redovito do znatne mjere nasilja, batina, tučnjava i zlostava, i takovih sličnih stvari, te dolazi konačno do zaključka, da je to dobro. Dolazi dapače do shvaćanja, da je »*violence prolétarienne*«⁸⁵ jedino sredstvo, kojim proletarijat može slomiti »*la force bourgeoise*«⁸⁶ t. j. buržuski posjed državne vlasti. I pod tim vidom on tu »*violence*« bezuslovno prihvaća, odobrava, dapače joj priznaje, da je tvorac novih socijalnih razmjera, što

⁸² »životni zamah«

⁸³ okrećem, obrćem (grč. *entrépô*) = onaj dio energije koji se vide ne može pretvoriti u rad

⁸⁴ rasipanje energije

⁸⁵ »proletersko nasilje«

⁸⁶ »buržusku snagu«

više i prava. Sorel ostaje doduše kod toga još uvijek onaj strogi moralist i ograničujuće svoje nasilje. Ali mi ćemo vidjeti, da učenici Sorelovi, a naročito u Rusiji nisu tako strogo čuvali granice, koje im je učitelj povukao. Ova apologija nasilja postala je čak značajkom i elementom ovih teških i krizovitih poratnih vremena, koje danas proživljavamo.

Bergsonov »*élan vital*« i njegov snažni aktivizam Sorel je razradio još u jedan pojam, kojim se redovno služi. To je pojam mita — »*le mythe*«, jedan od najzanimljivijih, ali i najčudnovatijih tvorevina Sorelove ideologije. Sorel uči, da ljudstvo, koje stremiti, mora imati neko vjerovanje, koje mu daje snagu, da se bori za svoj cilj. Ovo vjerovanje je nužno, jer »nismo li mi naučeni upoznavati, da se zbilja u mnogom razlikuje od ideja, koje smo si predočavali prije, nego što smo počeli djelovati?« . . . »Psiholozi tvrde, da je bitna raznolikost između ciljeva, za kojima smo težili, i onima, koje smo postigli, svako i najmanje iskustvo u životu nam potvrđuje ovaj zakon.« Sorel se poziva na t. zv. paruziju⁸⁷ prvih kršćana (vjeru o povratku Krista i propast svijeta) u nade reformatora, u očekivanja onih, koji su pravili francusku revoluciju, u vjerovanje Mazzini-ja,⁸⁸ koji je očekivao sasvim nešto drugo, nego što je doista nastalo, ali bez kojega se vjerovanja Italija nikada ne bi bila oslobodila. Sorel dolazi uopće do povijesno-filozofskog zaključka, da se razvitak ljudske povijesti, osobito političke, ne da nikako predvidjeti.

Sorel ide dalje i priznaje, da su neke njegove vlastite zasade miti; priznaje, da je »*un mythe*« = *la grève générale* = generalni štrajk, da je »*un mythe*« pobjednička revolucija, *les batailles napoléoniennes* itd. Izgleda mi, da je Sorel u ovoj poetičkoj i psihološki dobro poradjenoj formi »mytha« hotio izraziti jednu ideju, koju je formulirao već Bernstein i koja glasi: cilj je ništa, glavna je kretnja i borba. Na svaki način vidimo tu veliku spretnost i obdarenost Sorelovu formulirati zasade, koje imaju pragmatističko i praktičko političko znamenovanje.

Čini se, da je baš zajednički utjecaj Bergsonov bio onaj, koji je Sorela neko vrijeme bio vrlo približio Georges Valois-u⁸⁹ i Charles Maurras-u⁹⁰ i njihovoj »*Action Française*«,⁹¹ pak se je to približenje krajnje ljevice krajnjoj desnici u Francuskoj neko doba mnogo opažalo i komentiralo.

Spomenuo sam već, da se je Sorel, naročito u svojim mladim godinama, mnogo bavio studijem Ernesta Renana, te da je o njemu napisao i veće kritičko djelo,⁹² koje mnogo citira u svojim djelima. Iz toga slijedi, da je Sorel vrlo dobro upućen u religiozna pitanja i ona religiozne historije. Nedvojbeno daje to stanovitu dubinu njegovim radovima, jer se Sorel stalno i vrlo spretno služi primjerima i usporedba-

⁸⁷ paruzija (grč.) = nazočnost, prisutnost, pojavak

⁸⁸ Giuseppe Mazzini (1805.—1872.), talijanski revolucionar.

⁸⁹ Georges Valois, pravo ime: Alfred Georges Gressent (1878.—1945.), francuski novinar i političar.

⁹⁰ Charles Maurras (1868.—1952), francuski književnik.

⁹¹ »Francuska akcija« = politička stranka; zastupala načela nacionalizma i rojalizma.

⁹² G. Sorel, *Le Système historique de Renan*, G. Jacques, Paris, 1905.—1906.

ma iz religiozne povijesti. Priznajem rado, da baš ova značajka čini meni Sorela simpatičnim i privlačivim, jer kako je poznato, religiozna povijest je predmet moje posebne predilekcije.⁹³

Sorel se mnogo bavi kršćanstvom i njegovim počecima; napisao je dapače oveće djelo »La Ruine du Monde antique, conception matérialiste de l'histoire«.⁹⁴ Sorel ispituje, koji su uzroci propasti klasičnoga svijeta, te dolazi do zaključka, da nisu barbari srušili Rimsko carstvo, jer oni nisu imali više mnogo što rušiti, nego da se je klasični svijet morao srozati, jer ga je iznutra idejno rastočilo kršćanstvo, i to u smjeru državnom, socijalnom i ekonomskom.

Sorel u glavnom simpatizuje sa kršćanstvom. Naročito mu je simpatična moralna i idealna visina kršćanstva, kome rado priznaje u tom pogledu veliku nadmoćnost nad socijalizmom. On priznaje, da u ljudskom životu imade i važnijih stvari, nego je pravo, osnovano na ekonomiji, i da je kršćanstvo donijelo čovječanstvu tri dragocjene spoznaje, koje su igrale veliku ulogu kod izgradnje modernoga svijeta — prvo: važnost seksualne čistoće, drugo: neizmjernu vrijednost čovjeka i treće: požrtvovanje osnovano na ljubavi bližnjega. Ali Sorel predbacuje kršćanstvu, da ne ima nikakova privrednoga shvaćanja i da je u tom smjeru sasvim negativno, pošto se u tom pogledu osniva na nauci evandjelja Matejeva, koje (VI. 25-32) uči: da se ne treba brinuti, što ćemo jesti i piti, u što se obučiti, nego nas upućuje, da pogledamo na ptice nebeske, koje ne siju niti ne žanju, pak ih otac nebeski ipak hrani. Sva ta briga je poganski posao. Sorel uči, da je dakle crkva za osnov svoga privrednoga shvaćanja uzimala potrošnju bez proizvodnje ljudskim radom. Socijalizam je pako filozofija proizvodjača radom, zato on ne može ništa naučiti od evandjelja, koje se obraća samo na prosjake.

Držim, da je ova verziranost u religioznim pitanjima dovela Sorela do toga, da je kušao svojoj nauci dati neki značaj izrazito religiozni.

Ja držim, da je upravo jedna značajka onoga, što se zove Sorelizam, da odgaja duboku vjeru u neko posebno pozvanje proletarijata; da njeguje ono, što Nijemci zovu Missionsglaube.⁹⁵ Evo kako on izražava: »Ali mi ne nalazimo u ljudskom društvu sila, koje bi bile sposobne oboriti kapitalizam, osim sila, koje se kriju u radničkom svijetu, i koje je velika industrija stavila u neizlječivi sukob sa poslodavcima. Sam razum zahtijeva, da radnička masa stvori jednu cjelinu, osposobljenu, da izvrši osudu, izrečenu po kritici protiv buržoazije i kapitala.

Ovu vjeru, da je proletarijat baš onaj izabrani stalež, koji je pozvan, da izvrši veliku historijsku misiju obnove svijeta, spaja Sorel sa već spomenutom dubokom vjerom, da je radništvo u stanju ostvariti u mnogo većoj mjeri nego buržoa-

⁹³ prédilection (franc.) = osobita naklonost

⁹⁴ »Propast antičkog svijeta, materijalistička koncepcija povijesti«; knjiga je objavljena 1902. u Parizu u izdanju nakladničke kuće G. Jacquesa.

⁹⁵ vjerovanje u poslanje

zija ideju etičkoga i tehničkoga savršenstva, čime smo se već bavili. Ovo pak sve zajedno dopunjuje Sorel sa nekom dubokom vjerom u »la délivrance finale« konačno oslobođenje koje radnike čeka kao neka zemlja obećana, čim provedu veliko djelo oborenja kapitalizma i uništenja buržoazije.

Na temelju svega toga dolazi Sorel do zaključka, da socijalizam imade »un caractère religieux, religiozni značaj, te je ovu ideju potanko razradio u jednom dosta opširnem eseju pod naslovom »Le caractères religieux du socialisme,«⁹⁶ koji je uvršten u njegovo zborno djelo »Matériaux d'une théorie du prolétariat«. A i inače ističe Sorel stalno, da je sindikalizam »une secte«, jedna sekta.

Mnogo bi se još interesantna moglo, dapače moralo kazati o Sorelu, jer ne mogu Vam dovoljno isticati, koliko je veliko bogatstvo ideja kod toga mislioca. Ali vrijeme sili hitjeti k svršetku. Držim međjutim, da sam još dužan dokazati, što sam anticipirao već u samom naslovu ovoga predavanja, naime da postoje uže i to uzročne veze između Sorela i fašizma te boljševizma. Radilo bi se dakle ovdje, da provedem u tom smjeru neke vrsti intelektualne »recherche de paternité.«⁹⁷

Sasvim lahko je to u pogledu talijanskoga fašizma. Sindikalizam osim u Francuskoj postojao je u Evropi samo još u Italiji. Što više, tamo je bio još mnogo snažnije razvijen nego u Francuskoj, jer je obuhvaćao ne samo industrijski, nego i poljoprivrednički proletarijat, koji je u Italiji osobito brojan. Zato je Sorel Italiju posmatrao kao zemlju budućnosti sindikalizma, i na više mjesta u svojim djelima izricao nadu, da će se baš u Italiji ostvariti sindikalistički ideal. Evo, što on piše (Materiaux str. 139.): »Nije nevjerovatno, da će baš Italija biti pozvana, da riješi sukob, i to baš uslijed razvitka svojih seoskih organizacija. Italija bila je već više puta učiteljicom Evrope, ona će doći u priliku, da to bude još jedanput u povijesti, jer je došla u mogućnost, da izradi doktrine, koje će obnoviti socijalizam.«

Sorel je u povodu tih opažanja intenzivno radio u Italiji, te tri svoja djela i to: »Saggi di critica del Marxismo,«⁹⁸ zatim: »Insegnamenti sociali della economia contemporanea,«⁹⁹ i »Confessioni.«¹⁰⁰ najprije izdao na talijanskom jeziku, dapače osnovao tamo izdavačko poduzeće »Le divenire sociale.«¹⁰¹ Tako je stekao u Italiji mnogo pristaša i postigao, da je sindikalizam bio u Italiji mnogo rašireniji nego u samoj Francuskoj. Naročito su sindikalisti, među inima poznati socijalistički mislioci Arturo Labriola i Enrico Leone zauzimali u Italiji mnogo vidniji i uplivniji položaj, nego sindikalisti u buržujskoj Francuskoj. Sorel se je pače uz Bendetta Croce¹⁰² smatrao za

⁹⁶ »Religijski značaj socijalizma«

⁹⁷ »utvrđivanje očinstva«

⁹⁸ »Eseji o kritici marksizma«; knjiga je objavljena 1903. u Milanu u nakladi izdavačke kuće Remo Sandron.

⁹⁹ »Socijalno učenje suvremenoga gospodarstva«; knjiga je objavljena 1907. u Milanu u nakladi izdavačke kuće Remo Sandron.

¹⁰⁰ »Isповijesti«; [G. Sorel, *Le confessioni : come divenni sindacalista*, Libreria editrice del Divenire sociale, Roma, 1910.]

¹⁰¹ »Društveno nastajanje«

¹⁰² Benedetto Croce (1866.—1952.), talijanski filozof, kritičar i političar.

vodju savremene misli u Italiji. Tako je teren za sindikalizam bio u Italiji mnogo bolje pripremljen nego u Francuskoj — užoj domovini Sorelovoj.

Ali evo iznenadjenja! Umjesto oborenja kapitalizma historički je tok dogodovština iznio Mussolinia,¹⁰³ umjesto crvene revolucije, došla je revolucija crnih košulja, a god. 1922., koje je Sorel za vazda zaklopio oči, poveo je Mussolini svoj pohod na Rim, te čitavim tim razvitkom dokazao ispravnost Sorelove tvrdnje, da se tok historijskoga razvitka nikada ne da predvidjeti.

Svakako je kod Mussolini-a misaona filijacija¹⁰⁴ od Sorelizma izvan svake dvojbe. Mussolini poznao je Sorela lično i prije godine 1914., dapače bio je njegov učenik. Sorel je pako potpuno ispravno prosudjivao buduću veliku ulogu Mussolini-jevu. G. Jean Variot¹⁰⁵ priča, da se je Sorel u godini 1912. ovako o njemu izrazio: »Naš Mussolini nije običan socijalista. Vjerujte mi, Vi ćete ga po svoj prilici vidjeti jednoga dana, kako salutira sabljom na čelu bataljona talijanskoj zastavi. To je pravi Talijan XVI. stoljeća, pravi Condottiere.¹⁰⁶ Meni se čini, da je on jedini energični muž, koji je u stanju, da popravi slabocće svoje vlade.«

Sa svoje se je pako strane i sam Mussolini izrično priznao učenicom Sorelovim. Uredniku madridskoga lista A. B. C., koji mu je stavio pitanje: »Koji je od tri utjecaja: Nietzsche,¹⁰⁷ Jaurès ili Sorel bio najodlučniji na Vas?« odgovorio je Mussolini: »Svakako Sorel. Za mene je glavno: akcija. Ponavljam, da najviše dugujem Sorelu. Ovaj učitelj sindikalizma i njegove krute teorije o revolucijonarnoj taktici najviše su pridonijele, da oblikuju disciplinu, energiju i snagu fašističkih kohorta.« Ovome se nema što dodati, slika je jasna. Ideal se doduše promijenio, jer Mussolini nije išao za otkupljenjem proletarijata, nego za veličinom svoje talijanske domovine. Ali sigurnost i potpunost uspjeha dokazuje, kako je savršena morala biti idejna armatura, koju je Mussolini preuzeo od svoga učitelja.

Nešto je manje jasna i vidljiva veza filijacije između Sorela i Lenjina,¹⁰⁸ dotično ruskoga boljševizma. Biograf Sorelov Ascoli tvrdi, da nije moguće utvrditi, da li je Lenjin poznao Sorelova djela i nauku. To međjutim ne stoji. U svome filozofskome djelu »Materializam i empirio-kriticizam«¹⁰⁹ Lenjin izričito spominje Sorela, što potpuno dokazuje, da ga je točno poznao. Međjutim i u Sorelovim djelima imamo neki dokaz, da je Sorel imao neposrednih jakih veza sa ruskim revolucijonarima. Na nekoliko mjesta spominje Sorel svoga ruskoga nakladnika Jacquesa, jednoga sirotana bez sredstava, koji je iz pukoga entuzijazma za Sorelovu nauku počeo izdavati Sorelova djela, te neka doista i izdao, ali je kod toga nastradao i propao. Držim, da je to potpuni dokaz, da je Sorel imao neposrednih veza sa ruskim revo-

¹⁰³ Benito Mussolini (1883.—1945.), talijanski političar.

¹⁰⁴ filijacija (lat. filiatio) = veza roditelja i djece, podrijetlo, rod, red, slijed, rodbinska povezanost

¹⁰⁵ Jean Variot (1881.—1962.), francuski novinar i pisac.

¹⁰⁶ kondotjer (tal. condottiere) = vođa najamnih družina (vojske) u Italiji u razdoblju od XIV. do XVI. stoljeća

¹⁰⁷ Friedrich Nietzsche (1844.—1900.), njemački filozof.

¹⁰⁸ Vladimir Ilič Lenjin (1870.—1924.), ruski revolucionar.

¹⁰⁹ Knjiga je objavljena 1909.

lucijonarnim krugovima, pak da su prema tome i njegova djela morala biti u tim krugovima u većoj mjeri poznata.

Medjutim se slažem sa mnijenjem spomenutoga Ascoli-a, da izmedju revolucijonarne koncepcije Sorelove i revolucijonarne prakse boljševističke postoje tako potpune analogije, da je upravo golemo čudo, da je nutarnja veza izmedju Sorela i boljševizma tako kasno opažena. Tko sa nešto kritičkoga pogleda posmatra s jedne strane sindikalizam i Sorelizam a s druge boljševizam, morati će jasno razabrati nutarnju idejnu vezu, te ustanoviti, da boljševizam u svojem rodoslovlju nema parlamentarni socijaldemokratizam Bebelov,¹¹⁰ ni francuski socijalizam Millerand — Jaurès-ov, a niti engleski Labour, nego isključivo revolucijonarni sindikalizam sa posebnom notom Sorelizma. Antiburžajska, antidemokratska antiparlamentarna i antiintelektualistična ideologija, intenzivna revolucijonarna aktivnost, sektarstvo, sve to pokazuje nedvojbeno sve bitne značajke sindikalističke Sorelističke nauke.

Uostalom i sam Sorel nam je dao živi dokaz o bližem srodstvu svoje nauke sa boljševizmom. Dok se je u ostaloj Evropi socijalna demokracija odijelila od treće internacionale i usredotočila u drugoj internacionali, sam se je Sorel, kako smo već na početku istakli, otvoreno i bez ograde izjavio za boljševizam i Lenjina, ustvrdivši, da u njima vidi preporod Marksizma. God. 1919. je Sorel napisao plameni članak za Lenjina »Pour Lénine«, koji je dodao svojem glavnomu djelu »Réflexions sur la violence«, koji pak svršava sa fulminantnim prokletstvom na demokratsku buržoaziju, glavni cilj svoje životne mržnje, kojoj baca u lice: »Proklete da su plutokratske demokracije, koje gladom more Rusiju; ja sam tek nemoćan starac, čiji život visi o tankoj niti, ali jedno još si želim, prije nego koračim u grob, da vidim ponižene ponosne buržajske demokracije, koje danas cinički triumfiraju«. Sorel je time kvitirao¹¹¹ ono veliko izopćenje, koje je buržoazija nekad izrekla nad njime, tvrdokornim i strastvenim revolucijonarom.

Medjutim usprkos ovoga odlučnoga istupa u korist boljševizma i Lenjina, Sorela ipak nešto vidljivo smeta. To je krvološtvo i nečovječnost Sovjeta, njihovo bezobzirno gaženje morala i svih etičkih načela, koje je Sorel cijeli svoj život tako visoko cijenio. Tu se Sorel spasava jednom smicalicom, moglo bi se pače kazati sofistrijom,¹¹² jer priznaje, da »Lenjin doduše nije kandidat za nagradu kreposti, koju podjeljuje Francuska Akademija, ali Lenjina treba prosudjivati isključivo sa gledišta ruske povijesti. Jedino pak pitanje, koje može zanimati filozofa jest to, da li će Lenjin biti u stanju, da uputi Rusiju smjerom razvitka put jedne republike proizvođača, koja će biti moguća stvoriti isto toliko naprednu privredu, kao što ju imaju naše kapitalističke demokracije?»

Mislim, da sam Vam ovim prikazom veza Sorelovih sa fašizmom i boljševizmom dao ujedno i najbolji dokaz njegova velikoga znamenovanja, teoretskoga i praktičkoga. Praktičko znamenovanje Sorelovo je tim veće, što on djeluje sa oba oprečna pola, sa pola skrajne desnice (fašizma) i sa pola skrajne ljevice (boljševizma). Tako

¹¹⁰ August Bebel (1840.—1913.), njemački socijaldemokrat.

¹¹¹ quitter (franc.) = odužiti se

¹¹² sofizam (grč.) = lukava misao; prividan dokaz

sa ova dva protivna pola ideje, koje su u svojoj jezgri Sorelove ideje, prodiru u najvećoj mjeri u sve slojeve savremene Evrope. Time mislim, da sam potpuno dokazao, kako je Sorel važan, i to ne samo za čitav kulturni svijet, nego napose i za našu državu, koja imade od oba dva oprečna pola da trpi često i vrlo nepoželjne utjecaje. Sorelove ideje antiburžujsko, antiintelektualističko, antidemokratsko i antiparlamentarno naziranje jesu tako reći naš današnji politički kruh svagdanji. Da uzmognemo s tima idejama ispravno baratati, moramo svakako poznati njihova autora i čitavi sistematski kompleks iz koga one potječu.

Sorel, uzet u cjelini, rijetko je snažan duh starogalske borbenosti, koji je za jedan žalosni pojav sadašnjice, za dekadancu i degeneraciju Evrope učinio odgovornom demokratsku buržoaziju, nad njome prelomio štap i svoju ideologiju proveo do zadnjih konsekvencija, pri čemu je jasno vidljiva snaga akcije i vrlo jaka pratičko politička crta, koju je nedvojbeno poprimio od svoga uzora i učitelja Proudhona. Sorelova filozofija je duboko pesimistička i po svojoj glavnoj značajci stvarno filozofija mržnje, time je dana najoštrija i najiscrpljivija kritika te filozofije, kojom se na žalost ovdje posebno baviti ne možemo.

Kao filozofija ona pokazuje istu podvojenost kao i Marksova nauka, koju je podvojenost ispravno utvrdio Bernstein. Kod Sorela je vidljiv s jedne strane Renanov vedri duh, pomiješan sa kršćanskim eticizmom i idealizmom, a s druge strane filozofija mržnje. Proudhonovo revolucionarstvo i Bergsonov «élan vital».

Ispravna je kvalifikacija Sorelova, da je veliki budioc eneržija. Samo držim, da je to premalo rečeno. Prije spomenuta mješavina mržnje, revolucionarstva i vitalističkoga zamaha po mome mnijenju dapače izrazito je opasna, jer je upravo neke vrsti socijalni eksploziv. Koliko su s jedne strane Sorelov duboki i iskreni eticizam, kao i njegova elementarna snaga simpatični, to je ovaj eksplozivni dio vrlo opasan. Opasnost ovoga socijalnoga eksploziva vidimo jasno na oba čeda Sorelizma na fašizmu i boljševizmu. U oba se slučaja jasno vidi, kojom temeljitošću je spomenuti socijalni eksploziv obavio posao razaranja i rušenja političke zgrade, koja je stajala prije njega. Zato držim, da moram svakoga upozoriti na opreznost kod baratanja sa Sorelovim idejama.

Ali — mislim — nemamo mnogo izbora, te se moramo baviti i sa ovom opasnom ideologijom, obzirom na činjenicu, da u svojem najbližem susjedstvu imamo veliko stovarište toga eksploziva. Moramo ga na svaki način po njegovoj nutarnjoj idejnoj naravi dobro upoznati, da se od njegovih opasnih svojstava uzmognemo i braniti.

Nedvojbeno je Sorel veličina, čija je konačna ocjena još sub judice.¹¹³ Ispravno će se Sorel moći prosuditi tek onda, kada nam historija pokaže, koja i kakova će biti sudbina njegova duhovnoga poroda: fašizma i boljševizma. Ali kakova god bila ova konačna osuda, svijetlo koje dolazi od filozofske zvijezde, koja se zove Georges Sorel, svijetli danas i našem životu. U oči ove nedvojbene činjenice možemo pregorjeti, da već sada odredimo, je li ova zvijezda prve, druge ili treće veličine.

(Mjesečnik. Glasilo pravničkog društva, Zagreb, LVI/1930., br. 2. i 3., 67-83.)

Priredili: Ines Sabotić i Zlatko Matijević

¹¹³ pred sudcem; u tijeku postupka; još konačno neutvrđeno